

פרשת מוטות

התפילה לכיוון ארץ ישראל וברכת העבודה

בפרק ל"ב מסופר על בקשתם של בני ראובן ובני גד להשתקע בעבר הירדן המזרחי. ידועים השינויים המעניינים בין נוסח בקשתם, תשובתו-תוכחתו של משה והסכמת השבטים לבסוף לעבור עם בני ישראל את הירדן כדי להילחם אתם בארץ ישראל, כפי שרש"י מביא בפירושו בשם חז"ל¹:

פרופ' בנו יעקב, פרשן וחוקר מקרא יהודי בגרמניה לפני השואה, הקדיש לפרק זה מחקר מקיף ונפלא בגרמנית, אשר עדיין נמצא בכתב יד. להלן נביא חלק מדבריו.

משה תמה על בקשת השבטים ושואל אותם:

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְבָנֵי גַד וְלְבָנֵי רְאוּבֵן הֲאֵחֵיכֶם יָבֹאוּ לְמַלְחָמָה וְאַתֶּם תָּשֻׁבוּ פֹה?" (פסוק ו)

לאחר דיונים ארוכים, השבטים מסכימים לעבור עם בני ישראל את הירדן ולהילחם אתם בארץ ישראל, והם מביחים למשה:

"וַיֹּאמֶר בְּנֵי גַד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ בְאֲשֶׁר אָדָּנֶי מִצְוָה: טַפְּנוּ וְשִׁינּוּ מִקְּנֵנוּ וְכָל בְּהֵמֹתֵינוּ יִהְיוּ שָׁם בְּעָרֵי הַגְּלָעָד" (פסוקים כה-כו)

אנו רואים שההתייחסות לעבר הירדן המזרחי, שנקרא בדברי משה "פה", השתנתה בתשובתם של השבטים ל"שם". על כך נשאלת השאלה: הרי הדיון עדיין מתנהל באותו מקום, בעבר הירדן המזרחי, ומן הראוי שגם השבטים יאמרו בהקשר זה "פה", ומדוע הם משנים את דבריהם?

פרופ' בנו יעקב שם לב לשינוי זה, והציע הסבר נפלא: השבטים הפנימו לאורך הוויכוח עם משה שמקומם האמתי הוא בארץ ישראל, ורצונם להשתקע "פה", בעבר הירדן המזרחי – אינו לשיעור רצונו של משה רבנו. גם מבחינה מעשית וגם מבחינה אידיאולוגית הם מסכימים לעבור עכשיו עם כל השבטים את הירדן כדי להילחם ולרשת אתם את ארץ ישראל. לאור הפנמה זו, שמקומם האמתי הוא בארץ ישראל יחד עם כל השבטים, הם קוראים כבר עכשיו למקומם בעבר הירדן המזרחי "שם בְּעָרֵי הַגְּלָעָד", כאילו הם כבר עברו לארץ ישראל והשתקעו בה.

1. ראו נחמה ליבוביץ, עיונים חדשים בספר במדבר (ירושלים תשנ"ו), עמ' 355-360.

בעולם התפילה הקשר החזק של כל היהודים בעולם לארץ ישראל הוא יסוד מרכזי: כל יהודי התפוצות מתפללים לכיוון המקדש בירושלים, כפי שהצהיר שלמה בתפילתו בחנוכת המקדש:

”וְשָׁבוּ אֵלַיךְ בָּבֶל לְבָבָם וּבָבֶל נִפְשָׁם בְּאֶרְצוֹ אִי־בִיָּהֶם אֲשֶׁר שָׁבוּ אֹתָם וְהִתְפַּלְּלוּ אֵלַיךְ דֶּרֶךְ אֲרָצָם
אֲשֶׁר נִתְּתָה לְאַבוֹתָם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחֶרֶת וְהַבֵּית אֲשֶׁר בְּנִיתִי לְשִׁמּוֹן” (מלכים א' ח', מח)²

גם דניאל (ו', יא), בהיותו בבבל, התפלל שלוש פעמים ביום לכיוון ירושלים. חז"ל למדו מפסוקים אלה הלכה למעשה, שבזמן התפילה כל יהודי העולם פונים לירושלים: ”נמוצאו כל ישראל מכונין את לבם למקום אחד” (ברכות ל"ע"א), והמושג ”תְּלַפְיוֹת” בשיר השירים (ד', ד) נדרש שם בגמרא כנוטריקון של ”הל שכל פיות פונים בו”.

נעניין בברכת העבודה שבתפילת העמידה, כדי להבין את הזיקה המיוחדת לארץ ישראל בזמן התפילה גם בדור של חורבן וגלות ישראל מארצם:

”רְצֵה ה' אֱ-לֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם, וְהָשִׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לְדַבְרֵי בֵיתְךָ. וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל
וְתַפְלָתָם בְּאַהֲבָה תִקְבַּל בְּרָצוֹן, וְתִהְיֶי לְרָצוֹן תְּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ. וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבֶךְ
לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים. בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמְחַזֵּיר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.”

הברכה מנוסחת על פי הפסוקים בנבואות מיכה וזכריה:

”וְעֵתָה נֶאֱסַפוּ עֲלֵיךְ גּוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תִּהְיֶנָּה וְתַחַז בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ” (מיכה ד', יא)
”לָכֵן כֹּה אָמַר ה' שְׁבִתִי לִירוּשָׁלַם בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבְנֶה בְּהֵ...” (זכריה א', טז)

ברכת העבודה לא הייתה מאז ומעולם במתכונת זו. לפי המשנה (תמיד פ"ה מ"א)³, הכוהנים בירכו ברכה זו בכל יום לאחר הקרבת קרבן התמיד. בתלמוד הירושלמי אף מובא נוסח לברכת העבודה, שנראה שנאמר אף בזמן הבית: ”שאוותך לבדך ביראה געבוד” (ירושלמי סוטה פ"ז ה"ו).

לאחר חורבן הבית, כשהעבודה במקדש פסקה, היא הוחלפה על ידי עבודה שבלב - תפילה, וכך השתנו גם התוכן והאופי של ברכת העבודה. לצד הבקשה להשבת העבודה לציון והחזרת השכינה לירושלים, אנו מבקשים גם שה' יקבל את תפילתנו-עבודתנו.

אך עדיין נותר בברכה שריד לתקופת בית המקדש. יש קהילות בחו"ל שנהגו לשנות את נוסח ברכת העבודה בימים שהכוהנים מברכים את העם, ולחתום בנוסח הירושלמי. שינוי זה נעשה כדי לשחזר, כביכול, את אוירת המקדש בתפילה על ידי נוסח הירושלמי, שנאמר במקדש.

2. ראו יאיר הופמן, "תפילת שלמה ונבואת המקדש", עיוני מקרא ופרשנות חלק ט' (רמת גן תשס"ט), עמ' 167-197.
3. ראו גם יומא פ"ז מ"א; סוטה פ"ז מ"ז; ברכות יא ע"ב.

בדומה לזה, התיר הרמב"ם להוסיף בברכת העבודה נוסח מיוחד שכנראה היה מקובל בזמנו, המדגיש את הבקשה לעבודת המקדש בירושלים:

”בהר מרום ישראל,
שם נעבדך ושם נדרוש את כל אשר צויתנו,
בריה ניהוה תרצה אותנו,
ותחזינה עינינו...” (שו"ת הרמב"ם, סימן קפד)⁴

ראינו אפוא שהקשר לארץ ישראל נשמר גם בזמן החורבן והגלות, וברכת העבודה משמרת את הגעגועים לשיבת ציון ולעבודת המקדש בירושלים.⁵

קישוט קיר של בית כנסת במחנה עבודה של מלחמת העולם השנייה טרזינשטט (Theresienstadt)

4. מנוסח על פי נבואת יחזקאל: "כי בהר קדשי בהר מרום ישראל יאם א-דני ה' שם נעבדכי כל בית ישראל גלה בארץ שם ארצם ושם אדרוש את תרונותיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם. בריה ניהוה ארצה אהכם בהוציאיה אהכם מן העמים וקבצתי אהכם מן הארצות אשר נפצתם בהם ונקדשתי בהם לעיני הגוים" (יחזקאל כ', מ-מא).
5. בהקשר זה יש לציין את פירוש התוספות (מנחות קי ע"א) על המילים "ואשי ישראל" - האם הן מוסבות על הקרבנות או על נשמותיהם של הצדיקים: "... מדרשות הלוקין, יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים ויש מי שאומר כבשים של אש. והיינו דאמרינן בשמונה עשרה בעבודה 'ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון' ויש אומרים דקאי אדלעיל 'זהב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל'..."